

BATI DEMOKRASİLERİNDE KURUMSALLAŞMIŞ MUHALEFET:

İŞLEVLERİ VE SORUNLARI

As. Günsev EVCİMEN

..Kurumsallaşmış muhalefet = işlev + araç...

Siyasal muhalefet, Amerikan siyasal biliminin geliştirdiği kavramlardan biri. Genellikle karşıtına, siyasal iktidara göre tanımlanıyor. Kavramı, «belirli bir siyasal zaman biriminde, güdülen amaçları ve kullanılması düşünülen eylem ve stratejilerin uygulanmasını engelleyeceğine inanılan siyasal iktidara karşı olma rolü» olarak belirliyen görüş (1), bunların en kapsamlılarından biri. Yine de bu değerlendirmenin muhalefetin yalnızca kurumsallaşmış türü ile sınırlı olarak geçerli olduğunu belirtmekte yarar var. Amerikan siyasal biliminin, yarattığı yapay ve içe ojk kavramları, evrensel sınıflama kavramları olarak kullanmaya yatkınlığı ve kullandığı analitik yöntemin, sosyal bütünün anlamlı biçimde algılanmasını engellemeye elverişliliği (2), bu «uyarıyı» özellikle gerekli kılıyor.

Kurumsallaşmış muhalefetin temel özelliği, bir işlevle yükümlü ve bu işlevi görebilmesi için gerekli kurumsal ve kuralsal olanaklarla donatılmış, kısaca, *öngörülen işlevc özgü* bir yapıya ka-

---

(1) Dahl, Robert A. (1975) «Governments and political oppositions», Fred Greenstein ve Nelson Polsby (eds.), The Handbook of Political Science, V. 3. s. 116-117, Mass., ABD.

(2) Bu yaygın suçlamanın ana nedeni, özellikle 1950'lerden sonra gelişen Amerikan siyasal biliminin büyük ölçüde Marksist öğretiyi olumsuzlama kaygısından kaynaklanması.

vuşturulmuş olması. Siyasal sistem içindeki (3) konumunun yalnızca siyasal iktidarın *teknik* (sistemsel) konumu açısından belirlenmesi, bu tür muhalefetin, *iktidarın* personel ve politikası kadar, içinde olduğu toplumsal *düzeni* eleştirmesine engel değil.

Ancak bunu aynı düzen içinde (4), onu benimseyerek, benimser gözükersen ya da benimsemeye zorlanarak yapması, bu tür muhalefeti düzene karşı-düzendişi muhalefetten ayıran temel özelliği. Siyasal düzence meşru sayılması da bu özelliğinden doğuyor. Sistem analizlerinin en sakıncalı yönlerinden birini belirlemesi açısından bu özelliğin yalnızca *ayırıcı* olduğunu yinelemekte yarar var. Aksi, düzene karşı-düzendişi muhalefeti gayrumeşru «isyan» eylemleri olarak nitelermeye ve baskı çabalarını meşru-laştırmaya elverişli çünkü.

Hemen başta vurgulanması gereken bir diğer nokta da, sözü edilen muhalefet türünün batı demokrasilerindeki kurumsallaşma biçiminin tek kurumsallaşma biçimi olmadığı, başka bir deyişle, kurumsallaşmış muhalefet kavramını tüm olarak belirlemediğidir. Bu nedenle batıdaki örgütsel açıdan çoğulcu kurumsallaşma modellerinden kalkarak, toplumcu (5) rejimlerde bu tür bir model aramak ya da siyasal rejimleri bu tür bir muhalefetin varlık ya da yokluğuna göre, (demokratik/anti demokratik vb.) olarak sınıflamak, Amerikan siyasal biliminin kurduğu ideolojik kavram ve model tuzacağına düşmeyi simgeler.

---

(3) Bu çalışmada, siyasal sistem teknik, siyasal rejim ideolojik yapıları belirtmektedir. Siyasal düzen terimi ise, her ikisini birlikte ifade etmek üzere kullanılmıştır ve çeşitli (ekonomik, sosyal vb.) düzenlerin birleşmesinden oluşan toplumsal düzenin bir kesitidir.

(4) Düzen içi muhalefet, toplumsal düzence meşru sayılan ya da sayılmayan amaçlara, yine aynı düzende sağlanabilen meşru araçlarla ve kabul edilebilir stratejilerle ulaşma çabası içindedir. Bu tanıma esas olan sınıflamada muhalefet türleri:

1. Düzen içi - düzen için muhalefet (çağdaş liberal ve sosyal demokrat parti ve örgütler)
  2. Düzeniçi - düzene karşı muhalefet (çağdaş sosyalist ve komünist parti ve örgütler)
  3. Düzendişi - düzenekarşı muhalefet (hippiler, tedhişçiler ve bir bakıma, mafia gibi örgütler)
- olarak ayrılır.

Çünkü, her siyasal rejimde muhalefet vardır ve kurumsallaştırılır. Ancak biçimi farklıdır. Bu nedenle, toplumcu rejimlerdeki yapısal örgütlenmeyi yönlendiren demokratik merkeziyetçilik ilkesi gibi, batı demokrasilerindeki ilkesel düzeydeki sürekli çoğulculuk, muhalefetin sistem içindeki oluşum *an*, *yer* ve *etkilerinin* farklı olduğunu belirtmekten öte bir anlam taşımaz.

..Kaynakları...

Muhalefet kaynakları oldukça çeşitlidir. Muhalefet;

1. Bireysel, grupsal ve toplumsal deneyimlerin algılanış ve yorumlanış biçimlerinin farklılaşmasından,
2. Sosyo-ekonomik, coğrafi ve tarihsel etkenlerin yarattığı bölünmelere dayalı çıkar ve değer çatışmalarından,
3. Siyasal düzenin işleyişindeki yetersizlik ve işlev bozukluklarından,
4. Devlet yapısı içindeki kesitsel çatışmalardan,
5. Dış çevrelerin etkilerinden kaynaklanabilir ve varlığını kurumsallaşmasından bağımsız olarak da sürdürebilir.

.. «işlevleri»...

Kurumsallaşmış muhalefetin çeşitli işlevler gördüğü belirtilmiştir (6). Bunların en bellibaşlılarını;

1. Siyasal iktidarın yönetilenlerce denetimi,
2. Çeşitli çıkarların temsili yoluyla grupların siyasal kararlara katılmasını sağlama,
3. Siyasal düzeni çoğunluk istemlerine karşı duyarlı kılma,
4. İktidar ve devlet örgütleri karşısında alması seçkin devşirme araçları oluşturma,
5. Siyasal kararların:
  - a. Oluşumundan önce, bilgi sağlama, almasıları çoğaltma ve bunların tartışılmasıyla rasyonelliğe ulaşma,

(5) Toplumcu rejimlerden kasıt, sosyalist ve komünist rejimlerdir.

(6) Bk. Dahl, Robert A. (ed.) (1973) *Regimes and Oppositions*, New Haven, Yale University Press, içindeki örnekler.

- b. Uygulanmasından sonra ise, tepkilere açıklık kazandırarak iktidarla toplum arasında yerindelik denetimi sağlayacak bağlantılar kurma,

olarak özetlemek mümkün.

..değişme, kalımlılık, kararlılık...

Ne var ki, eleştirisel açıdan yaklaşıldığında, bunların aslında işlev değil, ideolojik ögeler taşıyan yararlar, başka bir deyişle, muhalefetin kurumsallaştırılmasından beklenen faydalar olarak nitelenmesi daha doğru olur. Örneğin iktidarın yönetilenlerce denetimi, siyasal katılma, çoğunluk istemlerine duyarlılık, rejimden rejime değişen ideolojik tercihlerdir. Rasyonalizm de siyasal sistemin iç rasyonalizmine ilişkin olmadığından görece bir nitelik taşır. Bunun gibi, tüm bu «işlevleri» siyasal mekanizmalar yerine teknik mekanizmalarla gerçekleştirebilen rejimler de vardır. Bu nedenle herhangi bir kurumun işlevi belirlenmek gerektiğinde, bu, öncelikle siyasal düzenin ideolojik (rejimsel) amaçlarından soyutlanmış teknik (sistemsel) amacına katkısı açısından yapılmalıdır. Aksi takdirde, işlev objektif bir kavramsal araç olmaktan çıkarak ideolojik bir sınıflama kavramına dönüşür. Sistemsel ve rejimsel amaç kavramlarının bilinçli ya da bilinçsiz olarak birbirine karıştırıldığını gösteren bu tür bir yaklaşım oldukça sakıncalıdır: değişik rejimsel amaçların, değişik yapısal bütünler içinde ve farklı tekniklerle gerçekleştirilebildiğini görmeyi engelleyen taraflı bir kurum fetişizmine saplanmaya yol açabilir.

Her siyasal sistemin yöneldiği, kendine özgü, teknik nitelikteki bu en temel amaç, kalımlılık ya da daha yerinde bir deyişle, en az değişmeyle gerçekleştirilebilecek kalımlılıktır. Bu amaç sistemin ideolojik (rejimsel) amacından bağımsızdır. Bu nedenle, düzenin ideolojik amacı değişme olsa, örneğin çoğu az gelişmiş ülkede görüldüğü üzere, güdümlü bir değişimi amaçlayan bir düzen söz konusu olsa dahi, bu değişimin aracı olarak yapılaştırılan siyasal sistem, kendini öngördüğünden farklı yönde değiştirmeye yönelen güçlere direnerek korunmaya çalışır. Batı demokrasilerinde de kurumsallaşmış muhalefetin birbiriyle çelişen iki boyutlu işlevi aynıdır: Modernleşmeyle birlikte şiddetlenen ve teknik olanakların gelişmesiyle yaygınlaşan siyasallaşmış toplumsal çatışmaları kanalize etmek ve bunların düzen dışında, onu tehdit

edecek biçimde çözümlenmesini engelleyerek düzeni korumak. Bu koruma muhalif kesimlere düzen içinde yer ve araç vererek *rejimle* bütünleşmelerini sağlama yoluyla olduğu kadar, aynı kesimleri toplumsal destek ve etkinlik sağlamaktan alıkoyacak biçimde uçlara itmek yoluyla da gerçekleştirilebilir. Özetlemek gerekirse, muhalefetin kurumsallaştırılması, toplumsal değişimin *denetimi* ve gereken ölçüde *gerçekleşmesi* yolu ile düzene kalımlılık ve kararlılık sağlar.

..araçları...

Çağdaş batıda muhalefet, 18. yüzyılın sonlarından başlayarak gelişen bir sürecin sonunda (7); azınlıkların temsiline olanak veren siyasal temsil teori ve seçim sistemlerinin gelişmesi, azınlık haklarına saygılı parlamenter usullerin yerleşmesi ve azınlık örgütlerinin kurulmasına izin verilmesiyle, örgütlenme ve örgütlere katılma, seçme ve seçilme, haberalma ve ifade, kısaca, siyasal rekabet özgürlüklerinin Anayasal düzenleme ya da geleneksel anlaşmalar yoluyla güvence altına alınmasıyla, varlığını sürdürmesini sağlayacak olanaklara kavuşmuş gözükmektedir.

..sorunlar...

Ne var ki, bugün parlamentolarla birlikte kurumsallaşmış muhalefete yöneltilen eleştirilerin yoğunlaşması ve varolan muhalefet kanallarından yararlanmak ya da bunların aksayan yönlerini düzeltmeye çalışmak yerine (yaklaşımlarındaki başkalağa karşın) düzene karşı-düzen dışı muhalefette bulunmayı yeğleyen yeni muhalefet türlerinin yaygınlaşması, bu alanda bir işlev bozukluğunun varlığına işaret etmektedir.

Her ne kadar;

1. Ekonomik modernleşme ve birlikte getirdiği meslek gruplaşmaları, ulusal pazarlık sistem ve tekniklerini geliştirmesine,
2. Eğitim, gelir ve tüketim düzeylerindeki yükselme, tüketim malları standardizasyonu ve ulusal haberleşmenin yaygınlaşması, sosyal katmanların sosyo-ekonomik özellikleri bakımından benzeşmeleri yoluyla sınıf çizgilerini bulanıklaştırmasına ve «sesiz çoğunluğu» yaygınlaştırmasına,

(7) Bu süreç ve özellikleri için bk. Ionescu, Ghita ve Isabel de Mada-riaga (1972), *Opposition*, Pelican Books, Great Britain.

3. Vergi ve uzun vadeli refah programları uygulamaları, dil, din, ırk vb. sosyal bölünmelerin statü, meslek vb. bölünmelerle kesişip güçlenmesini büyük ölçüde engellemesine karşın (8), aynı gelişmelerin yol açtığı diğer sorunlar gözden kaçırılmamalıdır.

Gerçekten, salt demokratik çoğulculuk ve pazarlık tekniklerinin gelişmesi gruplar arası kaynak, pazarlık ve dolayısıyla temsil eşitsizliklerini yok etmeye yeterli değildir (9). Yine bu gruplar, örneğin sendikalar üzerinde ve içinde, toplumsal ve grupsal denetim mekanizmalarının henüz yeterince geliştirilemediği ve çıkar grupları demokrasinin temel yapısal değişimleri gerçekleştiremeyecek, yetersiz ve duragan dengeler oluşturmaya elverişliliği de unutulmamalıdır.

Sosyal refah devleti uygulamaları yürütmenin güçlenmesine yol açarken, parlamentoların bu gücü yeterince dengeleyemediği gözlemlenmektedir. Bunda, parlamenter usullerin çağ koşullarına uygun bir hız kazanamaması ve disiplinli siyasi parti olgusuna uyarlanamaması, seçim sistemlerinin tercihlerin tam olarak yansımalarını engelleyen teknik sorunlarının yeterince çözümlenmemesi kadar, parlamentolara nazaran yapısal özellikleri, teknik olanakları ve gelenekleri daha elverişli, yeni düşünce ve görüşlere daha açık, sorumlulukları daha az ve farklı yeni forumların (basın, televizyon gibi) rekabetinin de rolü olduğu söylenebilir. Bunlara, teknik sorunların siyasal tercihlerden bağımsız ve kendine özgü doğrulara sahip bir alan olduğu yolundaki görüşün kolay empoze edilebilirliği dolayısıyla, parlamento tartışmalarının formaliteye dönüştürülmesi olayını da eklemek mümkün.

Sorun yalnızca iktidarın örgütlenmesine benzer, hiyerarşik ve teknik yapısal örgütlenmelerle, «kontr-bürokrasilerle» (10) çözümlenemez. Baskı grupları ve siyasi partiler gibi aracı örgütlerin benzer örgütlenme yoluyla dengelemeye ek olarak, toplumsal

(8) Bu gelişmeler için bk. Dahl, Robert A. (1966) «Conclusion», Dahl. (ed.) Political Oppositions in Western Democracies, New Haven, Yale University Press.

(9) Bu yolda bir inceleme için bk. Miliband, Ralph (1973) The State in Capitalist Society, Open University set Book, Quartet Books Ltd., London.

(10) Ionescu, G. ve I. de Madariaga (1972) ....., s. 139.

kesimlerle «hayali» ya da «özlenen» anlamda değil, sorun'arı, görüşleri, seçkinleri ve teknikleri ile gerçek anlamda bütünleşmeyi sağlayacak disiplinli fakat demokratik örgütlenme biçimlerini geliştirmeleri gerekir. Çünkü koşt örgütlenme, seçkinci, bürokratik, merkezi ve teknik devlet iktidarına, yürütme gücüne ve onu oluşturan siyasi partilere karşı ilgisizlik, yabancılaşma ve dolayısıyla, anti-demokratik eğilimlere yönelme gibi koşt siyasal tavırları da birlikte getirir.

Bunlara ek olarak, temsil sistemleri ve parlamenter usullerde yapılacak değişikliklerle, azınlıklara, «iktidar» olamasa'ar dahi «etkin» olabilme olanaklarının sağlanması ve çağdaş eğilimin aksine, kurumsallaşmış muhalefeti «sınırlanmış» muhalefete dönüştüren tüm (ideolojik, araçsal vb.) dolaylı ya da dolaysız düzenlemelerin cesaretle kaldırılması gerekir.

Ne var ki, teknik düzeyde ve kısa vadede yararlı olmakla birlikte bu çözümler sorunun özüne inmemeleri bakımından, uzun vadede, özellikle toplumsal düzene ve sorunlarına karşı ilgisizlik (hippiler) ya da onu tedhiş eylemleriyle yıpratmaya çalışma biçiminde görülen sağlıksız tepkileri, doğrudan doğruya sosyo ekonomik düzenden kaynaklandıkları için, ortadan kaldırmaya yetmez.

Her iktidar, adına ister yalnızca bir boyutuyla «sosyalleştirme ve sürekli kültür aşılama» (11), istenirse «üretim ilişkileri ve üretim güçlerinin yeniden üretimi» (12) densin, modern toplum ve devlet gücünü muhalefete karşı seferber eder (13). Bu seferberliğin etkinliği: 1. muhalefeti oluşturan kesimlerin iç ya da uluslararası düzen açısından o düzenin işleyişine işbirliğinden özveride bulunulamıyacak oranda önemli ve bilincine varılmış bir katkıya sahip olmalarına, 2. bu katkıdan tasarruf edilebilen siyasal direnç kaynaklarının iktidar kaynaklarına yakınlaşabilme-

(11) Bk. Almond Gabriel ve G. Bingham Powell (1966) Comparative Politics; A developmental Approach, Little-Brown, Boston.

(12) Bk. Althusser, Louis (1969), «Ideology and Ideological State Apparatuses», Lenin and Philosophy and other essays, New Left Books, London.

(13) Baskı yöntem ve teknikleri arasındaki tek anlamlı fark yalın ya da karmaşık oluşlarıdır. Bu da gelişmişlik düzeyine bağlıdır.

sine ve 3. iktidarın devlete ve toplumsal düzene egemen olabilmek derecesine bağlıdır.

Oysa çağdaş ve modern kapitalist teknolojinin gerekleri (14) ve teknolojik ölçeklerin pazar boyutlarına uydurulması zorunluğu (15) bu gün siyasal ve hukuki «üst yapının» (16) güçlendirilmesini ve üretim biçimlerine egemen kılınmasını gerekli kılmaktadır. Tezlerin bizzat oluşturularak öngörülen sentezlere ulaşılması şeklinde özetlenebilen bu zorunluk, muhalefetin az önce sayılan nitelikleri kazanmasının engellenmesi anlamına gelir.

Bu çaba bugün bir bakıma başarılı olmuştur. Çünkü toplumsal düzen yalnızca ve bir ölçüde düşüncenin bağımsız diyalektiğinden kaynaklanabilen, düzen-dışı güçlerin tepkileriyle karşılaşmaktadır. Çünkü bu güçler, düzenin uçlara yönelişlerini hızlandırdığı, sosyo-ekonomik güçten yoksun, sayıca az aydın kesimlerden oluşmaktadır.

Ancak bu «başarı», öngörülme-yen bazı sakıncalı sonuçları da birlikte getirmektedir. Örneğin;

1. Sosyo-ekonomik düzende yapılması zorunlu temel yapısal değişmelerin gerçekleşemeyişi, değişimin aynı düzen içinde gerçekleşmezliği olarak yorumlayan inancı yaygınlaştırmakta,

2. Düzen dışı muhalefet, sonuçta düzenin meşruluk temellerini (katılma, can ve mal güvenliği, devlet gücünün insana karşı değil, insan için kullanılabilirliği gibi) yıpratmaya elverişli yıkıcı araçlar kullanmaya itilmekte,

3. Düzenin etik değerlerinden sıyrılma hızlandırılmakta,

4. Devlet cebir ve baskısıyla karşılaştıkça daha yoğun karşı-cebir uygulamalarına girişenler adeta «mazur» görülebilmekte

(14) Bk. Galbraith John K., (1974) The New Industrial State, Penguin Books, Middlesex, England.

(15) Başka bir anlatımla, bugün modern kapitalist teknolojinin gerektirdiği büyük yatırımların getirisini güvence altına almak için tüm ekonomik ve sosyal boyutlarıyla koşut bir tüketim kapasitesi yaratma zorunluğu doğmuştur.

(16) Buradaki kullanımıyla üstyapı, sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki alanlara ilişkin tüm normatif düzenleme!eri ifade etmektedir. Bu düzenlemelerin uygulanmasından doğan gerçek — sosyoekonomik, siyasi ve hukuki — ilişkiler ise altyapıyı oluşturur.

ve gücünün gerçek ve korkutucu hacminin açığa çıkması yüzünden, devlete yabancılaşmaya yol açılmaktadır.

Sorun, çağdaş toplum ve devlet düzeninin basit araçlarla değiştirilemeyecek ve kolayca kavranamıyan bir yapısal karmaşıklık, almasıık düzen arayışlarının almasıık sosyo-ekonomik ve siyasal kaynaklarla desteklenmesini engelleyerek, düzenle bütünleşmeyi zorlayan bir güç kazanma eğiliminden doğmaktadır. Oysa sosyo-ekonomik yapıların gerçek gücü değişmeye dirençliklerinden ya da ebedi bir değişmezlik kazanmalarından değil, kalımlılık ve kararlılıkla değişme arasında kurulması gerekli hassas ve dinamik dengenin gerçekleşmesinden doğar. Bu dengenin temelinde, düzenin kendisini değiştirebilecek ve yenileyebilecek özgür güçler yaratabilmesi ve onları aynı düzen içinde etkin olabilecek, öz araçlarıyla eşit güç ve etkinlikte araçlarla donatabilmesi yatar. Oysa muhalefet işlevinde düzen dışı inanç ve eylem örgütlerinin yaygınlaşmasıyla somutlaşan işlev bozukluğu, dengenin kalımlılık lehine ve özelliklerinden en temeli, ürettiği tekniklerle çevresini değiştirme yeteneği olan özgür insan aleyhine bozulmakta olduğunu göstermektedir.